

Een tumulus uit de Romeinse tijd te Alphen, Noord-Brabant

Pollenanalytisch onderzoek van een leeggeroofd, in 1947 onderzocht en sindsdien in de vergetelheid geraakt grafmonument in Alphen, maakt aannemelijk dat het hier niet een grafheuvel uit de bronstijd betreft maar een tumulus uit de Romeinse tijd. Nu ook hier weer boekweit pollen aangetroffen zijn, lijkt langzamerhand de conclusie gewettigd dat Fagopyrum in ieder geval al in de Romeinse tijd in onze streken voorkwam.

1 Inleiding

Een van de vier kleine onderzoeken die W. Glasbergen in 1947 in het Brabantse Alphen heeft uitgevoerd – voor de net opgerichte Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek – betrof een grafheuvel ‘gelegen . . . in een hoogst merkwaardige rechthoekige omwalling’ (Glasbergen 1949, 56, 59)¹. Het monument lag ten tijde van de opgraving in een bosje op het land van Louis Jansen, d.i. halverwege tussen Looneind en De Hoevens (kaartbl. 50E, coörd. 127.220 x 389.080; fig. 1). Thans is er van dit sa-

mengestelde monument, een grafheuvel binnen een rechthoekige wal en greppel, niets meer waarneembaar aan het oppervlak: niet al te lange tijd na de opgraving is het bosje ontgonnen en zijn de profieldammen en de wal voorgoed van de aardbodem verdwenen.

Tijdens de opgraving werden geen vondsten gedaan. Het centrale graf was reeds grotendeels vergraven en van de greppel en wal werden slechts kleine gedeelten onderzocht. Uitsluitel omtrent de primaire vragen:

1. horen de grafheuvel en de perifere structuur oorspronkelijk bij elkaar en
 2. uit welke periode(n) dateren beide elementen,
- zou alleen te verkrijgen zijn door het onderzoek van de acht pollenmonsters die tijdens de opgraving op alle relevante plaatsen werden verzameld. De analyses van deze goed geconserveerde monsters werden uitgevoerd door de tweede auteur. De resultaten en implicaties hiervan zullen na de beschrijving van het monument worden gepresenteerd.

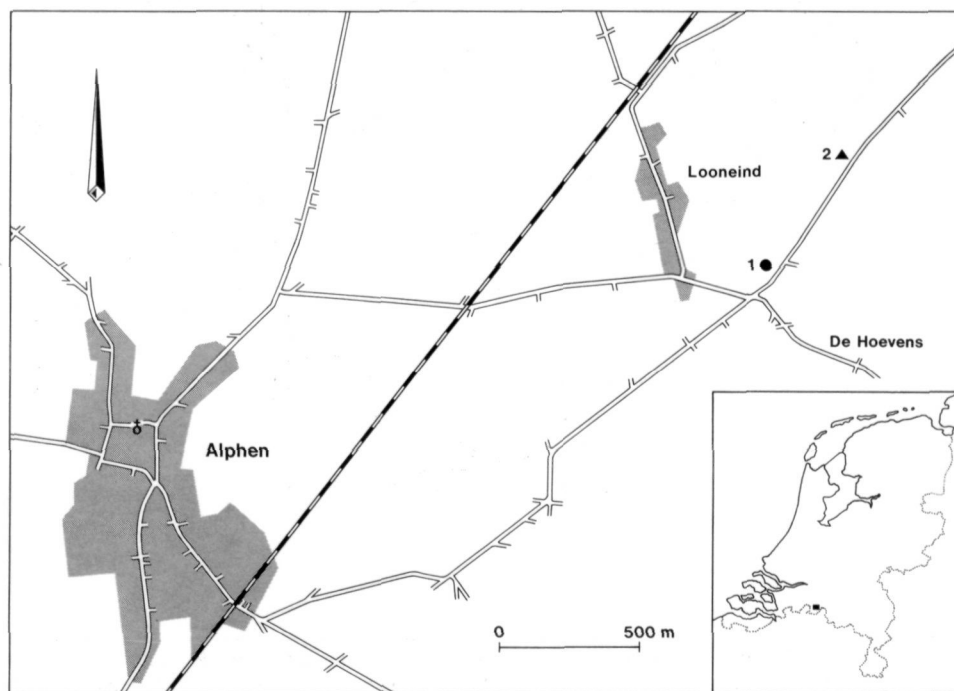

Fig. 1 Alphen: situering van het grafmonument (1) en de nederzetting (2).
Alphen: location of the grave-monument (1) and the settlement (2).

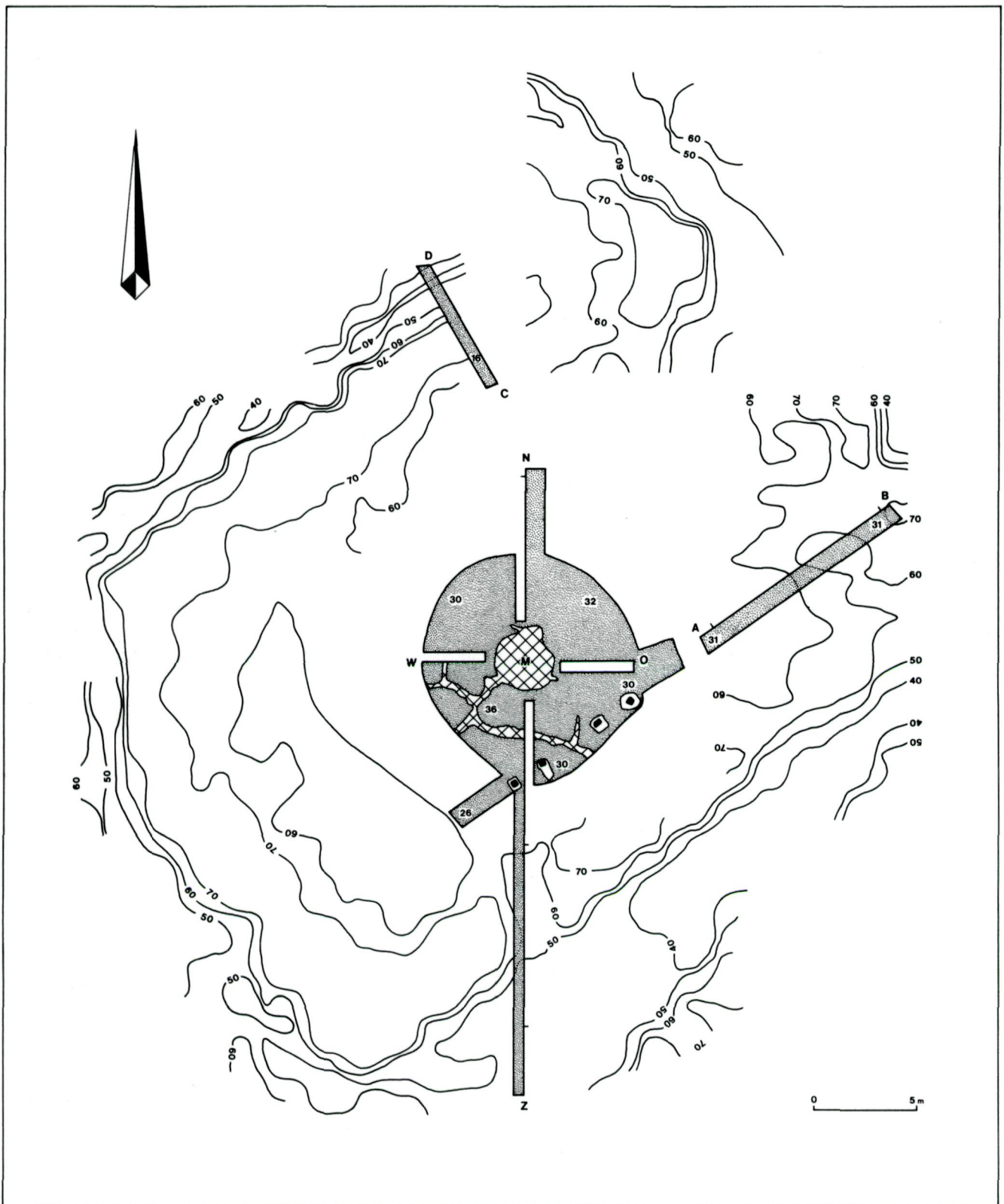

Fig. 2 Alphen: plattegrond van het grafmonument; grijs: opgegraven gedeelte. De cijfers geven de hoogte, in cm, boven 21 m + NAP aan.
 Alphen: plan of the grave-monument; grey: excavated area. The figures refer to height, in cm, above 21 m + NAP.

2 Beschrijving van het monument

De grafheuvel. In de profielen (*fig. 3 en 4*) van de deerlijk gehavende heuvel, die zich op het moment van de opgraving nog ongeveer 60 cm boven het direct omringende maaiveld verhief, tekende het oude oppervlak zich duidelijk, als een 3 cm dikke band af (ca. 21,60 m + NAP). Onder dit niveau waren een uitspoelings- en een inspoelingshorizont waarneembaar. Het heuvellichaam was opgebouwd uit bruin-grijs en gevlekt grijs zand waarin plaggen aanwijsbaar waren. Het bovenste deel van de heuvel werd gevormd door een bleekzandlaag, met plaatselijk daaronder een zwak ontwikkeld inspoelingslaagje. Aan de rand van de heuvel bevond zich een ring van structuurloos geel zand. Deels lag dit zand op het oude oppervlak (M-W profiel), veelal echter was ter plaatse het oude oppervlak onder de heuvel vergraven. Zeer waarschijnlijk zijn op deze plaats, buiten een straal van drie tot vier meter uit het centrum van de heuvel, plaggen gestoken om daarmee de heuvel op te bouwen. Op de plaats waar de plaggen gestoken werden is vervolgens geel zand geworpen.

De grafkuil. Op de tekening van het M-Z profiel is, direct naast de trechtervormige, 1,60 m diepe ingraving, de in-steek van de grafkuil te zien². In het vlak werd de N-Z georiënteerde grafkuil voor het eerst vastgesteld op een hoogte van 75 cm onder het oude oppervlak (*fig. 5*). Daar had de kuil nog een lengte van 2,20 m en een breedte van ca. 1 m. De bodem van de grafkuil werd 35 cm lager bereikt, hetgeen een totale diepte van 1,10 m betekent. Uit de reconstructie-tekening is af te leiden dat de oorspronkelijke lengte ter hoogte van het oude oppervlak ca. 2,80 m bedragen zal hebben³.

De wal en de greppel. 'Om de heuvel heen . . . loopt een ongeveer rechthoekige wal, met daarbuiten een greppel, nog net waarneembaar door niveauverschil, maar duidelijk geaccentueerd door het verschil in plantengroei: buntgrassen in de greppel, heide en mos op het walletje'⁴. Wal en greppel zijn op *fig. 2* duidelijk als zodanig waarneembaar, alleen de NO-zijde toont een enigszins vertroebeld beeld. De afmetingen van de wal bedragen 24 x 37 m, die van de greppel ca. 30 x 42 m. Het hoogste punt van de wal reikte niet veel hoger dan 21,80 m + NAP; het niveauverschil met de greppel erbuiten bedroeg ongeveer 40 cm, met het terrein binnen de omwalling slechts 20 cm.

Door middel van een drietal sleuven werd inzicht in de opbouw van de wal en vulling van de greppel verkregen. De wal, waaronder een compleet bodemprofiel werd waargenomen, bestond uit bruin-grijs-gevekt zand, waarin geen plaggen werden aangetroffen. De greppel werd op slechts twee plaatsen aangesneden (*fig. 3 en 4*). De vulling bestond uit lichtgrijs zand met daarin humeuze bandjes. De diepte, gerekend vanaf het oude oppervlak onder de wal, bedroeg 80 cm.

De paalsporen. Binnen de wal en parallel daaraan lag een

viertal paalkuilen op een rij. In deze kuilen tekenden zich vierkante paalkernen af (afmetingen respectievelijk 35 x 32, 30 x 25, 40 x 28 en 32 x 30 cm). De dieptes varieerden van 55 tot 70 cm. Beide zoeksleufjes parallel aan de zuidelijke wal maken duidelijk dat het rijtje zich niet verder heeft voortgezet, in ieder geval niet in oostelijke richting (*fig. 2*).

3 Het pollenanalytisch onderzoek

Tijdens de opgraving zijn een achttal grondmonsters genomen van de grafheuvel, de wal en de greppelvulling. Deze monsters zijn als volgt genummerd:

11 = oud oppervlak onder de heuvel

12 = plag van het heuvellichaam

13 = oud oppervlak onder de wal

14 = wallichaam

15 = onderste laag van de greppelvulling

16 en 17 = tussenliggende lagen van de greppelvulling

18 = bovenste laag van de greppelvulling

De plaatsen waar de grondmonsters zijn genomen, zijn aangegeven in *fig. 4*.

De grondmonsters zijn gekookt in 10% KOH om de pollenkorrels vrij te maken, vervolgens in bromoform/alcohol (s.g. 2,0) gecentrifugeerd (1800 g, 10 minuten) om zand en klei te verwijderen en tenslotte met een acetolyse mengsel behandeld om plantenresten te verwijderen. De pollenmonsters zijn bewaard in glycerine.

De pollenspectra van de grondmonsters zijn weergegeven in *tabel 1*. De pollenspectra van het oude oppervlak onder de heuvel en de plag uit het heuvellichaam verschillen niet wezenlijk van elkaar. Uit vergelijking met pollenspectra van uit de bronstijd daterende grafmonumenten (Casparie/Groenman-van Waateringe 1980; Waterbolk 1954; Bakels 1975) blijkt dat de heuvel in ieder geval niet in deze periode thuishoort, zoals door Waterbolk (1954, tabel 10) werd gesuggereerd⁵. De hoge *Fagus* percentages, de zeer lage waarden voor *Tilia* en het voorkomen van *Carpinus* pollen in beide monsters plaatsen de grafheuvel in het subatlanticum (Munaut 1967; Waterbolk 1954). Het nauwelijks voorkomen van *Cerealia* pollen en het relatief lage aandeel van de kruidenpollen (met uitzondering van *Calluna*) wijzen er op dat de heuvel uit het eerste deel van het subatlanticum, zone IX volgens Firbas, stamt. Deze zone omvat de ijzertijd, de Romeinse tijd en de vroege middeleeuwen (Janssen 1972, 426, 429). Op grond van de zeer hoge waarden voor *Calluna* en het voorkomen van *Carpinus* pollen in beide monsters van de grafheuvel uit Alphen, lijkt deze heuvel jonger dan de eveneens in het subatlanticum gedateerde grafmonumenten uit Postel en Steensel (Waterbolk 1954, 109, 112, tabel 10). Hoe speculatief een nadere datering binnen het subatlanticum, zone IX, op grond van pollenanalyse echter kan zijn, blijkt uit de tegenstrijdige opvattingen van Waterbolk (1954, 112) en Van Zeist (in: De Laet 1954, bijlage 2) wat betreft de datering van de graf-

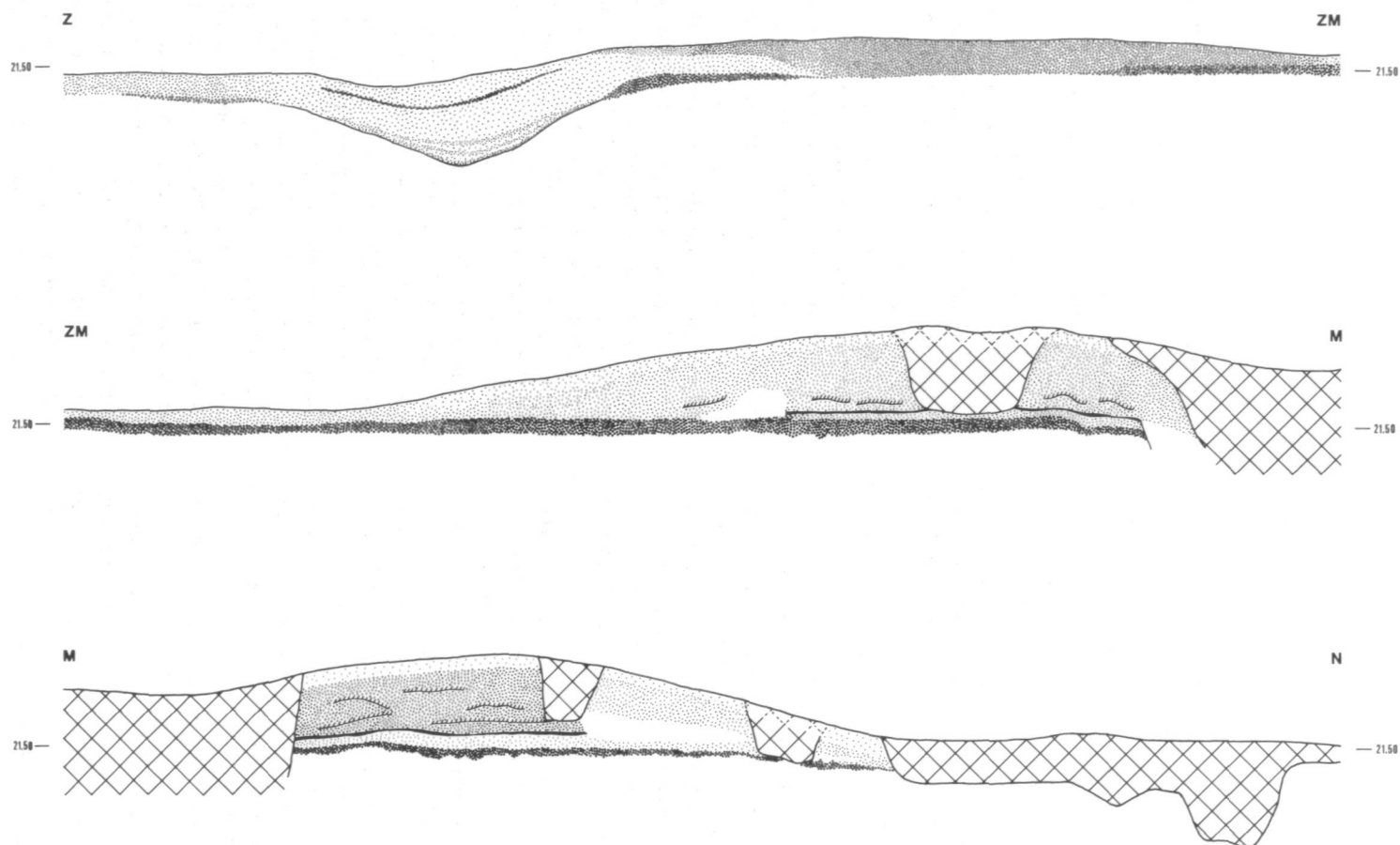

Fig. 3 Alphen: noord-zuid profiel van het grafmonument. 1:50.
Alphen: north-south section of the grave-monument. 1:50.

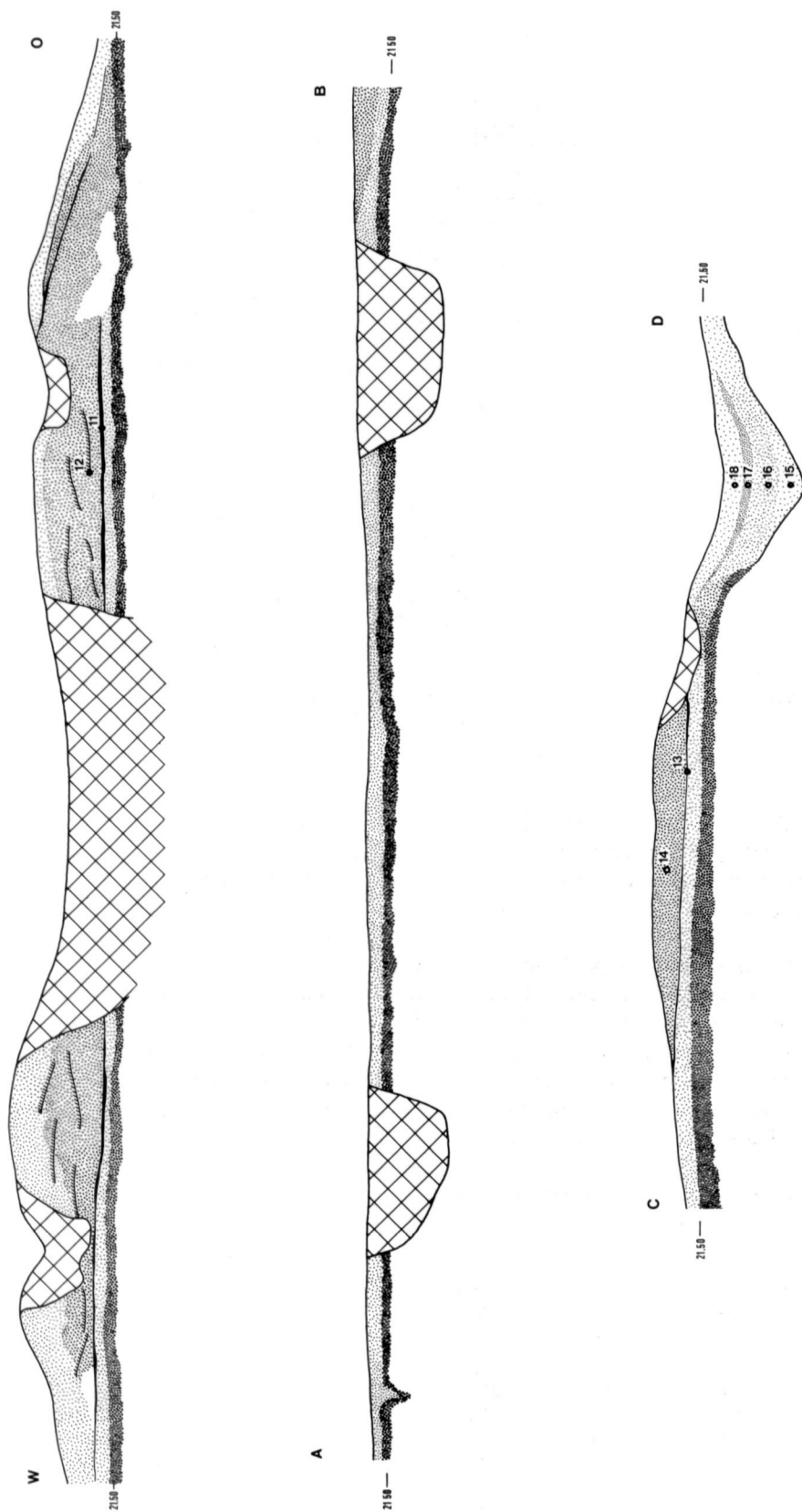

Fig. 4 Alphen: oost-west profiel van de grafheuvel en de profielen van de afzonderlijke sleuven. 1:50.
Alphen: east-west section of the tumulus and the sections of the separate trenches. 1:50.

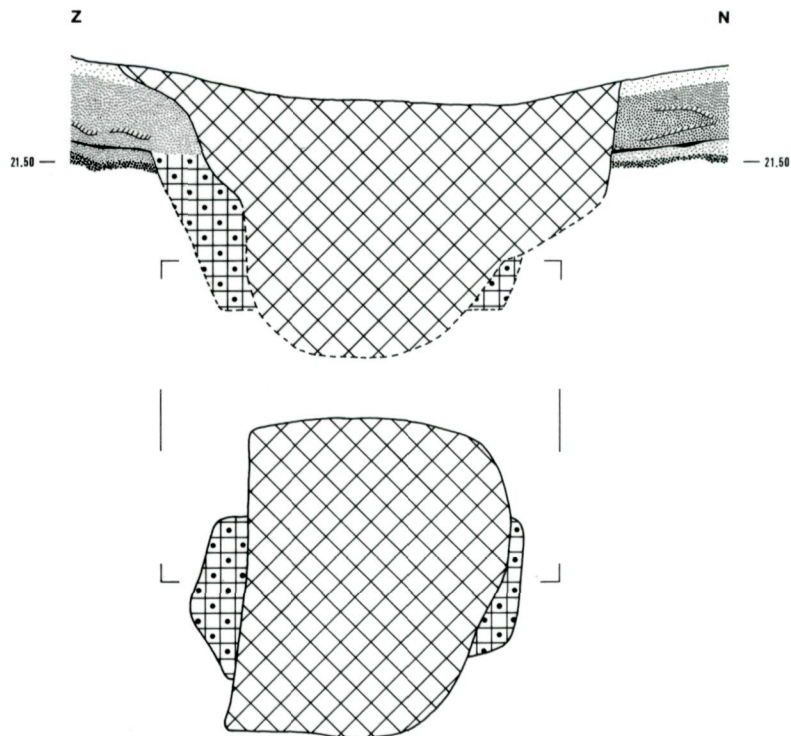

Fig. 5 Alphen: reconstructie van het centrale graf. 1:50.

Alphen: reconstruction of the central grave. 1:50.

heuvel Berg in 't Perk bij Postel. Waterbolk plaatst de heuvel in de eerste eeuwen na Chr. op grond van de hoge *Fagus* waarden, terwijl Van Zeist de heuvel vóór 500 v.Chr. dateert omdat *Carpinus* nog ontbreekt in het pollenspectrum.

Vergelijking van spectra van grafheuvels met pollendiagrammen van veen- of zandgronden uit de omgeving (ten tijde van bovenstaand meningsverschil nauwelijks aanwezig), biedt een mogelijkheid de grafheuvel nauwkeuriger in de tijd te plaatsen, vooral als het pollendiagram door C14-dateringen ondersteund wordt. De pollendiagrammen van veen uit de Dommelvallei (Janssen 1972) blijken zeer ge-

schikt om de pollenspectra van de Alphense grafheuvel binnen zone IX nader te plaatsen. Uit deze diagrammen blijkt dat vooral de aantallen *Fagus* en *Carpinus* pollen van belang zijn bij de onderverdeling van zone IX in de drie subzones IXa, b en c. In tabel 2 worden de gemiddelde *Fagus* en *Carpinus* percentages uit de zones IXa, b en c van de drie diagrammen van de Dommelvallei vergeleken met de *Fagus* en *Carpinus* waarden in monster 11 en 12 van de Alphense grafheuvel. De *Fagus* percentages wijzen er op dat de heuvel jonger is dan IXa, terwijl de *Carpinus* percentages aangeven dat de heuvel ouder is dan IXc. De pollenspectra van de grafheuvel blijken dus het best te passen

Tabel 1 Alphen: pollenspectra van het grafmonument. Alphen: pollenspectra of the grave-monument.

	grafheuvel		wal		greppel			
	oud opp.	plag	oud opp.	lichaam	onderste laag	middelste lagen		bovenste laag
	11	12	13	14	15	16	17	18
Alnus	52,0	42,7	56,6	38,0	53,8	59,0	41,7	55,4
Corylus	24,9	33,1	35,4	58,0	44,6	25,4	22,0	32,8
Quercus	10,2	14,1	3,6	—	—	9,2	23,1	5,3
Fagus	10,2	7,1	2,9	—	1,5	2,2	7,8	2,0
Carpinus	0,4	0,2	0,6	—	—	0,2	3,6	0,8
Tilia	0,7	0,4	0,3	—	—	0,5	+	1,5
Ulmus	0,4	1,4	0,3	4,0	—	0,7	0,9	0,5

	grafheuvel		wal		greppel		bovenste laag
	oud opp. 11	plag 12	oud opp. 13	lichaam 14	onderste laag 15	middelste lagen 16 17	
Fraxinus	+	—	—	—	—	— 0,2	—
Salix	—	—	—	—	—	1,0 0,2	—
Pinus	1,1	1,0	0,4	—	—	1,7 0,4	1,5
Ilex	+	—	—	—	—	—	0,2
Σ AP-Betula	450	510	1253	50	65	402 446	399
Betula	4,7	3,7	2,9	—	—	9,7 14,3	7,5
NAP	365,8	349,0	504,7	10950,0	1646,2	572,1 2,0	1534,6
NAP m.u.v. Ericaceae							
en Gramineae	6,1	6,3	7,8	68,0	30,8	28,1 13,3	47,9
Ericaceae	343,0	322,7	479,0	10882,0	1615,4	495,5 171,1	1474,9
Gramineae	16,7	20,0	17,9	—	—	48,5 47,1	11,8
Cerealia	+	0,4	0,2	—	—	0,5 0,4	3,0
Plantago lanceolata	2,4	1,6	1,8	—	1,5	8,2 0,9	2,8
Plantago major/media	0,4	—	0,1	—	1,5	0,2	1,0
Artemisia	+	0,8	0,6	6,0	—	0,2 0,9	4,5
Chenopodiaceae	+	+	—	—	—	+	0,9
Rumex acetosa-type	0,2	0,4	0,1	—	—	0,5 1,1	4,3
Polygonum aviculare	—	0,2	—	—	—	+	—
Polygonum persicaria	+	0,2	+	—	—	0,2	—
Fagopyrum	—	—	—	2,0	1,5	—	+
Centaurea cyanus	—	—	—	—	—	—	—
Centaurea nigra-type	+	—	—	—	—	0,2	—
Compositae tubuliflorae	0,2	1,2	0,9	16,0	4,6	2,5 0,2	6,3
Compositae liguliflorae	+	0,2	—	—	—	0,5 0,2	—
Succisa pratensis	0,4	—	—	4,0	—	2,2	+
Umbelliferae	—	—	0,1	—	—	+	+
Caryophyllaceae	+	—	0,1	—	—	0,2	—
Spergula arvensis	0,2	—	—	—	—	+	—
Humulus/Cannabis	0,2	0,4	0,1	—	—	—	—
Ranunculus-type	0,2	0,2	0,2	2,0	—	+	0,2
Anemone-type	—	—	—	—	—	0,5	—
Rosaceae	—	—	0,1	—	—	—	—
Rosa-type	+	—	+	—	—	3,0 0,2	0,5
Potentilla-type	—	0,2	—	—	—	1,2 0,4	1,5
Filipendula	—	—	—	2,0	—	—	—
Sanguisorba minor	—	—	—	—	—	—	—
Cruciferae	+	0,2	—	—	—	0,7	+
Lepidium-type	—	—	—	—	—	1,5	—
Rubiaceae	—	—	0,1	—	—	—	—
Papilionaceae	+	+	+	8,0	—	—	—
Trifolium-type	—	—	—	—	—	3,5	—
Trifolium pratense	—	—	—	—	—	+	—
Jasione montana	—	+	—	—	—	—	—
Sparganium erectum-type	—	—	0,1	—	—	—	0,7
Sparganium emersum-type	—	0,2	0,2	—	—	+	+
Cyperaceae	—	—	—	—	—	—	2,9
Ligustrum vulgare	—	—	—	—	—	+	—
Myrica	—	—	—	—	—	0,2	—
Hydrocotyle	—	—	—	—	—	—	0,2
Sphagnum	1,1	+	1,8	6,0	12,3	1,0 2,7	3,3
Lycopodium inundatum	—	—	—	—	—	—	—
Polypodium vulgare	+	0,2	0,1	18,0	6,2	0,5	—
Monoletae psilatae	+	+	1,0	4,0	3,1	0,2	0,7
Triletae psilatae	0,9	+	0,1	—	—	+	0,7
Indeterminatae	0,4	—	0,6	—	4,6	0,7 0,7	—

in subzone IXb. Deze subzone komt volgens Janssen (1972, 429) ongeveer overeen met de Romeinse tijd. Hij baseert deze opvatting mede op een door C14-analyse in AD 210 gedateerd monster uit zone IXb van het veen uit De Moerkuilen.

Tabel 2 Fagus en Carpinus waarden⁶ in de zones IXa, b en c van de pollendiagrammen uit de Dommelvallei (Janssen 1972) en in de spectra van de grondmonsters uit de grafheuvel te Alphen. Fagus and Carpinus values in zones IXa, b en c of the pollendiagrams from the Dommel valley (Janssen 1972) and in the spectra of the samples from the Alphen tumulus.

	Fagus	Carpinus
Dommelvallei IXa	4-7%	niet of zeer sporadisch
IXb	10 of 10-20%	1%
IXc	rond 20 of 20-45%	2 à 3%
Alphen, grm. 11	21%	0,9%
grm. 12	12%	0,3%

Een andere groep pollendiagrammen uit de omgeving van Alphen wordt gevormd door de diagrammen van de zandgronden van de Belgische Kempen (Munaut 1967). Deze diagrammen bieden echter geen mogelijkheden tot een nadere plaatsing van de pollenspectra binnen het subatlanticum, omdat binnen deze periode in de diagrammen geen onderverdeling is aangebracht. Wel is in de diagrammen te zien dat Calluna rond het eerste Fagus maximum, volgens Munaut overeenkomend met het door C14-analyse in AD 194 gedateerde Fagus maximum in de Ardennen, zeer hoge waarden kan bereiken, waarden die vergelijkbaar zijn met de hoge Calluna percentages van Alphen.

Het pollenbeeld dat monster 13 uit het oude oppervlak onder de wal te zien geeft, stemt grotendeels overeen met dat van de monsters uit de grafheuvel. Alleen Quercus en Fagus hebben in dit monster lagere waarden. Hieruit mag geconcludeerd worden dat de wal in elk geval niet jonger is dan de grafheuvel. De monsters 14 en 15 – uit het wallichaam en de onderste laag van de greppelvulling – leverden geen bruikbare pollenspectra op. De pollenkorrels in deze monsters zijn slecht geconserveerd; ze zijn klein en bleek en waarschijnlijk zijn veel pollentypen verdwenen. Het feit dat de pollenkorrels van Calluna, Alnus, Corylus, Sphagnum en Polypodium vulgare nog duidelijk herkenbaar zijn, hangt waarschijnlijk samen met een hogere resistentie van de wand van deze pollenkorrels tegen oxydatie (Havinga 1967).

De pollenspectra van de monsters 16, 17 en 18, uit de drie bovenste lagen van de greppelvulling, verschillen in een aantal opzichten van elkaar. Het spectrum van monster 16 komt in grote trekken overeen met de spectra van monster 11, 12 en 13. Het vertoont een vergelijkbaar laag Fagus percentage als in het spectrum van monster 13. Het hoge percentage gramineeën en de grote verscheidenheid aan

kruiden hangen samen met het vochtiger en voedselrijker milieu dat onderin de greppel aanwezig zal zijn geweest. Monster 17 vertoont in zijn pollenspectrum hogere Carpinus en Quercus percentages en een lager Calluna percentage dan die in de spectra van monster 11, 12, 13 en 16. De hoge waarde voor Carpinus (3,6%) kan een aanwijzing zijn dat deze laag mogelijk pas in subzone IXc, de periode na de Romeinse tijd (Janssen 1972, 429), ontstaan is. De bovenste laag van de greppelvulling, (monster 18), is waarschijnlijk in de late middeleeuwen gevormd, gezien het grote aandeel van de kruiden in het spectrum, het zeer hoge Calluna percentage en de voor deze soorten betrekkelijk hoge percentages Centaurea cyanus en Fagopyrum pollen. Bovenstaande wijst er op dat de greppel slechts langzaam is opgevuld.

Uit het pollenanalytisch onderzoek blijkt dat de wal en de greppel in ieder geval niet jonger zijn dan de grafheuvel zelf en waarschijnlijk uit dezelfde periode, de Romeinse tijd, stammen.

Het voorkomen van Fagopyrum in een aantal monsters verdient nog enige aandacht. In drie van de vier monsters uit de greppelvulling en in het monster uit de wal zijn Fagopyrum pollen gevonden. De korrels in monster 14 en 15 zijn waarschijnlijk afkomstig uit de Romeinse tijd. Hoewel deze monsters zelf arm aan pollen zijn en de pollenspectra geen houvast bieden voor datering, is de herkomst van de monsters zodanig dat aangenomen kan worden dat ze in zone IXb thuishoren. Monster 15 komt namelijk uit de onderste laag van de greppel, dat wil zeggen onder een laag die volgens het pollenspectrum in de Romeinse tijd is gevormd. Monster 14 komt uit de wal, die volgens het spectrum van het oude oppervlak onder de wal ook in de Romeinse tijd gedateerd moet worden. Een zelfde conservatietoestand van de Fagopyrum korrels als de andere pollenkorrels in deze monsters pleit er voor dat hier geen sprake is van verontreiniging of infiltratie.

Tot voor kort werd aangenomen dat boekweit pas in de late middeleeuwen in West-Europa is ingevoerd. Deze veronderstelling is gebaseerd op het feit dat in die tijd voor het eerst in schriftelijke bronnen melding wordt gemaakt van boekweit. De tot nu toe oudste bron zou volgens Slicher van Bath (1977, 290) een uit 1394/95 daterend bericht zijn uit Middelaar bij Mook over de levering van vier 'malder boicweyts' aan de hertog van Gelre. Uit verschillende, in de afgelopen jaren gepubliceerde pollendiagrammen blijkt dat Fagopyrum echter al in de ijzertijd of de Romeinse tijd voorkwam (Mikkelsen 1954; Polak 1959; Mullenders/Coremans 1964; Munaut 1967; Janssen/Ten Hove 1971; Janssen 1972; de laatste vier publicaties alle met diagrammen uit Noord-Brabant of de Belgische Kempen). In Munaut (1967, diagramnr. 20, 28 en 34) komen zelfs een drietal continue Fagopyrum curves voor, die reeds vóór het eerste Fagus maximum beginnen. De diagrammen van Jans-

sen/Ten Hove (1971) en Janssen (1972) worden ondersteund door C14-dateringen. Een duidelijk bewijs voor *Fagopyrum* in de Romeinse tijd werd onlangs geleverd door Eland en Pals (in voorbereiding), die in het Noordbrabantse Dommelen *Fagopyrum* pollen hebben aangetroffen in een niveau dat met C14-analyse op 1730 BP is gedateerd.

Uit bovenstaande blijkt dat mag worden aangenomen dat omstreeks het begin van onze jaartelling reeds boekweit – zij het sporadisch – in Nederland aanwezig was. Hoe deze boekweit, waarschijnlijk oorspronkelijk afkomstig uit Midden-Azië (Bertsch/Bertsch 1947; Hegi 1981), hier gekomen is en of ze door de mens werd gebruikt, zijn vragen die op dit moment nog niet kunnen worden beantwoord.

4 Slotbeschouwing

Nu met redelijke zekerheid vastgesteld is dat grafheuvel en perifere structuur in de Romeinse tijd gedateerd moeten worden, kunnen we een aantal daaruit voortvloeiende vragen gaan stellen. De eerste vraag zou moeten zijn naar eventuele berichten in de literatuur over de inventaris van het vóór 1947 geheel leeggeroofde centrale graf. Het is echter niet waarschijnlijk dat we ooit te weten zullen komen welke voorwerpen de (naar alle waarschijnlijkheid gecremerde resten van de) dode hebben vergezeld. Er is één vermelding, uit de vorige eeuw, van Romeinse voorwerpen uit een graf in Alphen (Reuvsen e.a. 1845, 2; Van der Sanden 1977, 118). Vermoedelijk gaat het hier echter niet om Alphen maar om Baarle-Nassau, waar P. Cuypers op de Molenheide inderdaad Romeins importaadewerk, waaronder Belgische waar, bronzen fibulae, armbandfragmenten en gesmolten glas uit een (1ste eeuw) graf tevoorschijn heeft gehaald (Cuypers 1847, 8-12)⁷. Erg imposant zal de inhoud van het Alphense graf niet geweest zijn, anders hadden we zeker van een van de liefhebbers die zich met de archeologie van dit gebied bezig hielden, L. Stroobant, P. Cuypers en J.A. van Spaendonck, hierover iets vernomen. Tenzij het graf reeds lang voor hun tijd werd ontdekt. Een tweede vraag betreft de context waarin dit grafmonument geplaatst moet worden. De exceptioneel grote afmetingen doen denken aan de tumulusgraven uit Midden-België (Amand 1969) en, meer naar onze streken, de graven te Esch (Van den Hurk 1980, 382). Doorgaans worden deze grote tumuli geassocieerd met in de directe nabijheid

gelegen villa's (De Maeyer 1937, 246). Dat ook de Alphense tumulus met een dergelijke nederzettingvorm in verband gebracht mag worden lijkt niet erg waarschijnlijk. De argumenten voor deze mening zullen hieronder kort uiteen gezet worden.

Op een afstand van ca. 500-600 m in NO-richting, eveneens op het land van Louis Jansen, is door oppervlaktevondsten en enkele proefsleuven inderdaad de aanwezigheid van een nederzetting uit de Romeinse tijd aangetoond (fig. 1; Binck 1945, 9, nr. 9; Glasbergen 1949, 56; Van der Sanden 1977, 115). De vondsten, die dateren uit de 2de en eerste helft van de 3de eeuw, omvatten: terra sigillata, voornamelijk Oostgallisch, geverniste en terra nigra-achtige waar, fragmenten van kookpotten, wrijfschalen en amphoren, dakpannen (*tegulae* en *imbrices*), basaltlava en tenslotte een viertal munten uit de tijd van Hadrianus en Antoninus Pius.

De schaarse grondsporen, bestaande uit enkele rechthoekige paalkuilen en een tiental ronde paalgaten – waarin geen enkel patroon valt te ontdekken – verleidden de opgraver destijds tot de conclusie dat het hier om een nederzetting met een militair karakter gaat. Het vondstmateriaal en de grondsporen wettigen echter een dergelijke opvatting niet. Voor de aanwezigheid van een villa zijn echter evenmin positieve argumenten aan te voeren. De vondsten zouden van elke andere doorsnee nederzetting afkomstig kunnen zijn. Belangrijker nog is de constatering dat op de vindplaats, die niet onder een esdek ligt, nooit pleisterwerk en grote hoeveelheden dakpannen naar de oppervlakte zijn geploegd⁸. Het is dan ook waarschijnlijk dat op het land van Louis Jansen een 'normale' boeren nederzetting heeft gelegen. Het uitzonderlijke grafmonument zou dan opgeworpen kunnen zijn voor bv. een lineage-hoofd. Deze situatie lijkt enigszins vergelijkbaar met het grafveld uit de Romeinse tijd in Oss-Ussen, dat behoort bij een grote inheemse agrarische nederzetting (G.J. Verwers in: W.J.H. Verwers 1981, 35-39, spec. afb. 24). In dit grafveld is er één groepje graven dat er door positie, aanleg en inventaris uitspringt. Ook hier zou men aan de graven van lineage-hoofden kunnen denken. Het lijkt ons dan ook niet onwaarschijnlijk dat, analoog aan de situatie in Oss-Ussen, de rest van de gemeenschap in de onmiddellijke nabijheid van de hier besproken tumulus bijgezet is⁹.

Summary

A tumulus of the Roman period in Alphen, prov. Noord-Brabant

In 1947 the late W. Glasbergen – spellbound by the parish priest, W.J.C. Binck – conducted some minor excavations in the village of Alphen. One of the most intriguing monuments he excavated was a low tumulus, built of sods, lying within a rectangular bank and external ditch. Four large post-holes were discovered within the bank and parallel to it. As no finds were made, the only indication about its chronological position could be obtained by examining the pollen content of the eight soil samples that were taken. This analysis made clear that the barrow and

the peripheral structure are to be dated to the Roman period, as indicated especially by the *Fagus* and *Carpinus* percentages. Samples from the bank and the ditch contained some *Fagopyrum* pollen. This is yet another hint that buckwheat occurred in the Netherlands long before the Late Middle Ages. The content of the grave is unknown, as this was robbed long before the excavation. This grave most probably belonged to the rural settlement which was discovered the same year at a distance of about 500 m.

noten

1 Het onderzoek had plaats op 18 augustus en 2 t/m 5 september 1947 en werd, in wisselende samenstelling, uitgevoerd door W. Glasbergen, J.D. van der Waals, H. Praamstra, pastoor W.J.C. Binck, koster A. Oomen en enige arbeiders.

2 De vlaktekening (fig. 2) geeft deze oude ingraving niet weer, alleen de recente verstoring.

3 In deze tekening (fig. 5) is het centrale graf geprojecteerd op basis van gegevens in de vlaktekening en de dagrapporten. Wel is het graf 1 m naar het zuiden verschoven, omdat bij combinatie van de oorspronkelijke gegevens de conclusie dat er een meetfout gemaakt is, onvermijdelijk is.

4 J.D. van der Waals in het dagrapport van 18 augustus.

5 Het door Waterbolk (1954, 103) gepubliceerde pollenspectrum wijkt zodanig af van de door ons gepresenteerde gegevens dat wij de mening zijn toegedaan dat zijn tellingen niet betrekking hebben op het oude oppervlak van de grafheuvel op het land van Louis Jansen. Wij achten het niet uitgesloten dat het door hem bewerkte monster afkomstig is van een andere, eveneens in 1947 opgegraven, grafheuvel in Alphen, nl. de Keutelberg (Glasbergen 1949, 55-56). Van deze heuvel is alle documentatie zoek.

6 De in tabel 2 vermelde *Fagus* percentages uit de Dommelvallei

zijn afkomstig uit de nevendiagrammen (Janssen 1972), die gebaseerd zijn op een 'upland' boompollensom. Om vergelijking mogelijk te maken zijn de *Carpinus* waarden uit de Dommelvallei, en de *Fagus* en *Carpinus* waarden uit de grafheuvel omgerekend naar percentages die eveneens op deze 'upland' boompollensom zijn gebaseerd.

7 J.H. Verhagen, Tilburg, maakte ons op deze verwarring attent. Zijn argumentatie is te vinden in Verhagen 1984, 81-82.

8 Glasbergen maakt in zijn dagrapport weliswaar melding van 'zeer veel dakpannenpuin', doch volgens de heer A. Oomen omvatte de totale oogst niet meer dan 'een halve kruiwagen' (mond. med.).

9 De grondmonsters van deze opgraving worden bewaard in het Noordbrabants Museum, 's-Hertogenbosch; de tekeningen en de dagrapporten bevinden zich in het Biologisch-Archaeologisch Instituut te Groningen. De auteurs willen op deze plaats graag hun dank uitspreken aan de volgende personen voor verstrekte informatie en/of discussie over een aantal aspecten van het hierboven gepresenteerde onderzoek: C.C. Bakels, W.J. Kuijper, J.N. Lanting, A. Oomen, J.P. Pals en J.H. Verhagen. De tekeningen zijn vervaardigd door H.A. de Lorm.

literatuur

- Amand, M. 1969 *De Gallo-Romeinse tumuli*, Brussel (Archaeologium Belgii Speculum, 2).
- Bakels, C.C. 1975 Pollenspectra from the Late Bronze Age urnfield at Hilvarenbeek-Laaq Spul, prov. Noord-Brabant, Netherlands, *Analecta Praehistorica Leidensia* 8, 45-51.
- Bertsch, K. 1947 *Geschichte unserer Kulturpflanzen*, Stuttgart.
F. Bertsch
- Binck, W.J.C. 1945 *Omzwervingen in de Alphense praehistorie*, 's-Hertogenbosch.
- Casparie, W.A. 1980 Palynological analysis of Dutch barrows, *Palaeohistoria* 22, 7-65.
W. Groenman-van Waateringe
- Cuypers, P. 1847 Berigt omtrent eenige oude grafheuvelen onder Baarle-Nassau in Noord-Brabant, onderzocht en beschreven . . ., *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde* 5, 49-74.
- Eland, H.B. in vbg. Landschap en vegetatie rond de middeleeuwse nederzetting bij Dommelen.
J.P. Pals
- Glasbergen, W. 1949 Opgravingen in Noord-Brabant, *Brabants Heem* 1, 55-62.
- Havinga, A.J. 1967 Palynology and pollen preservation, *Review of Palaeobotany and Palynology* 2, 81-98.
- Hegi, G. 1981³ *Illustrierte Flora von Mittel-Europa*, München.
- Hurk, L.J.A.M. van den 1980 The tumuli from the Roman period of Esch, province of North Brabant, IV, *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 30, 367-392.
- Janssen, C.R. 1972 The paleoecology of plant communities in the Dommel valley, North Brabant, Netherlands, *Journal of Ecology* 60, 411-437.
- Janssen, C.R. 1971 Some Late-Holocene pollendiagrams from the Peel raised bogs (southern Netherlands), *Review of Palaeobotany and Palynology* 11, 7-53.
H.A. ten Hove
- Laet, S.J. de 1954 Opgravingen van twee grafheuvels te Postel (gemeente Mol, provincie Antwerpen), *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Nieuwe Reeks, 8, 1-29.
- Maeyer, R. de 1937 *De Romeinse villa's in België; een archeologische studie*, Antwerpen/'s-Gravenhage.
- Mikkelsen, V.M. 1954 Studies on the Subatlantic history of Bornholm's vegetation, *Danmarks Geologiske Undersøgelse*, Raekke 2, nr. 80, 210-229.
- Mullenders, W. 1964 Recherches palynologiques à la tourbière 'De Moeren' à Postel (Campine belge), *Acta Geographica Lovaniensia* 3, 305-330.
W. Coremans

- Polak, B. 1959 Palynology of the Uddelermeer; a contribution to our knowledge of the vegetation and of the agriculture in the northern part of the Veluwe in prehistoric and early historic times, *Acta Botanica Neerlandica* 8, 547-571.
- Reuvs, C.J. 1845 *Alphabetische naamlijst behoorende bij de kaart van de in Nederland, België en een gedeelte der aangrenzende landen gevonden Romeinsche, Germaansche of Gallische oudheden*, Leiden.
C. Leemans
L.J.F. Janssen
- Sanden, W. van der 1977 Omzwingingen door Romeins Alphen (N.-Br.). In: N. Roymans e.a. (red.), *Brabantse Oudheden: aangeboden aan Gerrit Beex bij zijn 65ste verjaardag*, Eindhoven (Bijdragen tot de studie van het Brabantse heem, 16), 111-121.
- Slicher van Bath, B.H. 1977⁴ *De agrarische geschiedenis van West-Europa (500-1850)*, Utrecht/Antwerpen.
- Verhagen, J.H. 1984 *Prehistorie en vroegste geschiedenis van West-Brabant, Waalre* (Bijdragen tot de studie van het Brabantse heem, 24).
- Verwers, W.J.H. 1981 *Archeologische kroniek van Noord-Brabant 1977-1978*, Eindhoven (Bijdragen tot de studie van het Brabantse heem, 19).
- Waterbolk, H.T. 1954 *De praehistorische mens en zijn milieu; een palynologisch onderzoek naar de menselijke invloed op de plantengroei van de diluviale gronden in Nederland*, Assen (diss.).

Wijnand van der Sanden/Heleen van der Klift
Instituut voor Prehistorie
Postbus 9515
NL-2300 RA Leiden

